

МІФОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ МІСЯЦЯ В ПОЕЗІЯХ ХРИСТІ АЛЧЕВСЬКОЇ ТА ГРИЦЬКА ЧУПРИНКИ

У статті розглядається трактування символу місяця в ліриці українських поетів-символістів Христі Алчевської та Грицька Чупринки, досліджується індивідуально-авторська інтерпретація нічного світила, аналізується та порівнюється міфомислення та художня картина світу обох письменників. Встановлюється зв'язок між особливостями трактування лунарного образу та світоглядними позиціями прадавніх слов'ян, вплив світової міфології на творчість відомих українських поетів. Міфологема місяця в досліджуваних поезіях постає частиною мікро- та макросвіту, оприявнюючи екзистенційне світовідчуття ліричних героїв. Символічні значення лунарного образу оприявнюють семантику покровительства закоханим, самотності, охорони сну та долі. Важливим у відображенні астрального символу в ліриці Христі Алчевської та Грицька Чупринки є використання народнописемних елементів та стилізація поетичних творів під фольклор, що впливає на характер сприйняття авторської індивідуальності. Містичні явища та істоти, що пов'язані із образом місяця, репрезентують архаїчні світоглядні позиції нашого народу.

Ключові слова: міфологема; образ місяця; світогляд; міфопоетика; міфотворчість; міфомислення.

Текст будь-якого художнього твору забезпечує реалізацію авторського світовідчуття, відображає доісторичний та історичний досвід людства, втілює у собі міфологічне осмислення дійсності. О. Турган підкреслює, що «у кожному творі органічно поєднуються два нашарування художньої культури: народно-міфологічна свідомість із суспільною і художньою свідомістю автора» [4, с. 3]. Тобто художня література консолідує та узгоджує між собою загальнонародні культурні здобутки та індивідуальні міфологічні погляди автора, що й утворює міфологічну канву твору.

Літературний доробок відомої української поетеси, педагога та громадського діяча Христини Алчевської вивчався здебільшого в традиційному руслі (праці Л. Грузинської, М. Крупки, І. Кузнецової, С. Хавіної та ін.). Зустрічаються поодинокі спроби трактування деяких символічних образів у творчості письменниці. Так, В. Погребенник вивчав тему Гуцульщини в її поезіях, а О. Матвієнко – мариністичні мотиви тощо. Наукові розвідки, що стосуються поезії Григорія Чупринки, також лише частково розкривають особливості його художньої манери. У контексті раннього українського модернізму його творчість розглядала Л. Голомб, а О. Кудряшова аналізувала мовно-художні засоби у творенні образної системи його віршів. Зустрічаються також невеликі праці, в яких знаходять своє відображення деякі образи-символи в ліриці митця. Наприклад, Н. Осьмак подає розбір символів музичних інструментів як засобу художньої трансформації архетипу пісні, а С. Сапеляк осмислює непокору як озна-

чення волі в поезіях Грицька Чупринки тощо. Акцентація на міфологічних аспектах творчості досліджуваних авторів та порівняльний аналіз міфопоетики їх художнього світу в сучасному літературознавстві відсутня, а відтак вимагає детального розгляду та становить актуальність нашої статті.

Мета нашої розвідки полягає в дослідженні особливостей інтерпретації символу місяця в ліриці відомих українських поетів Христі Алчевської та Грицька Чупринки і в проведенні паралелей між їх світоглядними концепціями.

Завдання нашої наукової праці такі: оприявити образ нічного світила в поезіях обох митців; дослідити його символічне значення відповідно до прадавніх слов'янських вірувань та міфологічних уявлень світової культури і специфіку його індивідуально-авторської інтерпретації, на основі міфопоетичного аналізу архетипного образу місяця порівняти особливості художнього мислення Христі Алчевської та Грицька Чупринки.

Розгляд міфологеми місяця як однієї із складових міфологічної парадигми поетичних текстів обох поетів дозволить нам розкрити авторську картину світу та виокремити основні аспекти їх світобачення в контексті доби. Як відомо, Христя Алчевська та Грицько Чупринка належали до символістів, мистецька діяльність яких припадала на початок ХХ століття. Стриженними настроями їх поетичної спадщини стають самотність та відчуження, що почасти має екзистенційний характер, позначаючись і на відображенні лунарного образу.

Так, у поетичному творі Грицька Чупринки «В ніч безсонну» ліричний суб'єкт розділяє особистий смуток з нічним світлом, полегшуючи, таким чином, свої страждання: «Ясний місяць, темні тіні... / Як приємно в самотині / Все минуле забувати! Листя й віти не тріпочуть, / Сплять дерева, ніби хочуть / Сонні чари почувать» [5, с. 431]. Ліричний герой співвідносить із темними тінями своє минуле, яке прагне забути. В цьому йому допомагає сяйво місяця як надія на світле майбутнє. Астральний образ також постає важливим елементом світоустрою, а нічна метафорична картина в цілому сприймається як частина особистого світу, в якому панує гармонія та спокій. Алітерація на *т* та *н* забезпечує підсилення естетичного ефекту висловлення.

Подібними інтенціями сповнений також вірш Грицька Чупринки «Сміх ночі» зі збірки «Огнецвіт» (1909), де нічне світло осяває людські страждання, оберігає сни та постає охоронцем долі, що перегукується із давньогрецьким міфологічним сюжетом, відповідно до якого місячна богиня Геката отримала від Зевса владу над долею землі і неба [2, с. 143]. «*Мир спокійний, мир заснулий, / Геній Ночі береже... / Де ж він, тихий, де він, чулий, / Нашу долю стереже? // Де, в яких надземних хмарах / Він сховав її ключі, / І чого ми в світлх чарах / Тихо ходим плачучи?... // Місяць блиском ніжно-мрійним / Золотить твою косу / І на личку безнадійнім / Робить яхонтом сльозу*» [5, с. 64]. Ніжні почуття ліричного героя до об'єкта свого кохання розбиваються об дорогоцінне каміння сліз дівчини, які на основі візуальної подібності автор асоціює із блиском яхонту під місячним світлом. Спокійний та лагідний тон твору, поетизація нічної картини, чари астрального образу є контрастними до того болю, що передається в окремих деталях, таких, як плач, сльози, безнадія.

Схожі мотиви зустрічаються й у творах Христі Алчевської. Наприклад, у вірші «Тихе небо вечоріє...» зі збірки «Пісня серців і просторів» (1914) архетипний образ місяця постає символом самотності: «*Тихе небо вечоріє, / Гаснуть смуги золоті, / Велчаво місяць сходе / У безкрайї самоті... / І легенько в'ються хмари, / Наче спомин давніх літ, / Ходять ясних зорь отари, / Сторожать дрімому віт*» [1, с. 47]. Поетизація вечора тут позначається яскравою метафоричністю та закоріненням у прадавні слов'янські вірування, відповідно до яких зорі поставали отарами овець, а місяць – їхнім пастухом. Така персоніфікація нічних світл має фольклорне походження, адже в російській народній традиції існував ритуал, що засвідчує важливість такого уособлення: «коли на небі з'являлись зірки, вівчарі виходили на вулицю, ставали на руно (шерсть) і співали, закликаючи зірку освітити «вогнем негасимим білоярових овець», примножити їх приплід (щоб овець було більше, ніж зірок на небі)» [2, с. 128]. Ліричне звучання поетичних рядків забезпечується зменшувально-пестливою лексикою, використанням постійних епітетів (*тихе небо, ясні зорі*) та віршовим розміром, адже чотиристопний хорей із чергуванням чоловічої і жіночої рим найчастіше зустрічається в народнопісенній традиції.

Глибоким ліризмом та стилізацією під фольклор відзначається поезія Грицька Чупринки «До місяця»,

в якому ліричний персонаж звертається до нічного світла за допомогою у справах сердечних: «*Виглянь, вийди, / Срібновидий / Місяченьку! // Загорися, / Підберися / Височенько. // На дороги, / На облоги, / На поляни // Кинь ласкавий / Близк яскравий, / Світ срібляний. // Глянь в садочок, / Мій куточок / Беззахисний. // Із-за хмари / Моїй парі / В очі блисни. // Хай коханням, / Спочуванням / Грають очі. // Хай їй сниться, / Що здійсниться / Сон дівочий*» [5, с. 69–70]. Всюдишній місяць наділений магичними властивостями впливати на людину, керувати почуттями, які передаються від ліричного персонажа до об'єкта його кохання за допомогою місячного сяйва, а тому лунарний образ постає тут символом любові. Цей твір має наспівну мелодіку та м'яке звучання, що досягається монометричним 2-стопним хореем, парокситонною точною римою, а також тернарним римуванням. Така організація тексту свідчить про наближення авторського тексту до української народної лірики.

Стилізація поезії до фольклорних зразків є характерною рисою творчості Христі Алчевської. Так, вірш «Місяць ясний. Темна нічка...» зі збірки «Пісня серця і просторів» (1914) подібний до традиційної коліскової пісні: «*Місяць ясний. Темна нічка. / Плесо тихих вод / Вся в алмазах срібна річка. / Хатка і город... / Білі вишні у садочку. / Співи солов'я... / Їх крізь сон у хаті чує / Милая моя. / Розплелися чорні коси, / Тихо мила спить. / Загляда в віконце місяць, / Загляда й мовчить*» [1, с. 57]. Небесне світло є лише споглядачем, але для ліричного персонажа навіть така його функція має важливе значення, адже місяць дивиться на його кохану і мовчить, ніби боїться її збудити. В усіх художніх деталях авторка акцентує увагу на тиші, контрастом до якої постають лише співи солов'я. Всі природні явища, описані в цьому уривку, передаються крізь призму глибоких особистих почуттів, що свідчить не тільки про ліризм твору, а й про наслідування фольклорних джерел української культури. Стилізацією під народнопісенну мову є повна нестягнена форма прикметників (*милая*) і стилістично знижені форми дієслів теперішнього часу (*вигляда*).

Якщо в наведеному вище прикладі авторка пише від імені чоловіка, то у вірші Грицька Чупринки «Чари ночі» (збірка «Огнецвіт») навпаки – поет пише від імені жінки: «*Лийтеся, спомини, в душу зомлілу, / Щастям навіки забуту... / В ніч таку місячну, в ніч таку білу / Вперше пила я отруту. // Вперше, захоплена чаром могутнім, / В серці почула я силу, / Вперше замарила щастям майбутнім / В ніч таку зоряну, білу*» [5, с. 61]. Описуючи зародження перших почуттів за допомогою алегорії, втіленої через розгорнуту метафору, митець наділяє лунарний образ символікою кохання. Чари місячної ночі стають причиною зародження у серці ліричної героїні незнайомого досі почуття, що тут характеризується словами *щастя, отрута, сила*. Водночас опосередковано через нічне світло імплікуються часові амбівалентні полюси минулого і майбутнього, що надають астральному образу семантики безперервності буття та вічності, що є закономірним у сприйнятті цієї міфологеми, оскільки з давніх-давен місяць був головним мірилом часу [3, с. 120]. Таке символічне значення підсилює анафора

слова *вперше*, що також є часовою категорією і виходить за межі мікрокосмосу саме під впливом місячних чар, яким автор надає великого значення.

Наслідуючи прадавні вірування та уявлення слов'ян, Грицько Чупринка використовує фантастичні елементи у багатьох своїх творах. Наприклад, у вірші «В чаду квіток» зі збірки «Контрасти» (1913) митець використовує традиційний народнопоетичний мотив про русалок: «*Ми полюбим, як захочем, / Ніжно тіло залоскочем, / Зацілуєм серед хвиль. // Дух навіки буде з нами, / З наймилішими квітками, / Тіло винесем на міль // Буде хвиля цілувати / Мертве тіло на Дніпрі, / З духом місяць буде грати / В фантастичній дивній грі!*...» [5, с. 211–212]. Нічні красуні оповідають самі про себе, називаючи себе *дітьми місячної гри* [5, с. 211], і крізь призму їх бачення світу опоетизовується смерть залоскоченої ними людини. Окрім одухотворення всього сушого, автор відтворює анімістичну картину буття, що полягає в уявленні про душу після смерті як елементу міфологічної свідомості. Таким чином, міфологізація лунарного образу відбувається не лише за рахунок метафоризації та прозопопеї, а й через інтерпретацію анімістичних поглядів.

Міфічними видаються й примари з вірша Грицька Чупринки «Творчість», де всі надприродні явища алюзивно проєктуються на внутрішній світ творчої особистості: «*Журно зникнуть в темноті / Всі сумні події мляві; / Знов воскреснуть в самоті / Дивні привиди яскраві. // Сонце. Місяць. Безліч зір. / Чари пишних декорацій. / Встане в саяві гірний мир, / Мир живих галюцинацій. // Буде дух перетворюють / Сум в душевному горнилі, / В серці зорі зазорять, / Встануть думи легкокрилі*» [5, с. 312]. Небесна тріада тут виступає засобом натхнення для митця, а також інструментарієм для чарівних декорацій. Водночас вибудовується асоціативний ряд «чари – місяць – привиди – галюцинації», що імплікує в собі архаїчні уявлення: «Знаходиться під впливом місяця» означає втратити розум, піддатися почуттям і настроям, дозволити підсвідомості взяти гору. Екстремальним варіантом такого впливу є божевілья і лунатизм» [3, с.120].

Саме таке химерне явище й опоетизовує Грицько Чупринка у творі «Снохода», де встановлюється прямий зв'язок між неординарним хворобливим станом людини уві сні із нічним світилом: «*Все я знаю... Все забула... / Я снохода, я сновія, / Вся в уяві потонула, / Я легенька, наче мрія. / Сонним чаром оповита, / Сяйвом місяця облита, / З дивним блиском на виду, / Опустивши сонні вії, / Без вагання, без надії, / Без мети / Я іду, іду, іду»* [5, с. 108–109]. Лірична героїня дає можливість читачеві осягнути сприйняття навколишнього середовища під час сомнамбулізму, яке реалізується через захоплення нічною красою та поєднання протилежних відчуттів легкості і небезпеки одночасно, які залежать від саява місяця: «*Десь далеко чути гомін; / Тихо гасне ясний промінь, / Я жахаюсь... Упаду! / З гострим жахом на виду, / Без надії, без мети / Я іду, іду, іду! / Місяченьку, посвіти! / Чути гомін... Упаду! / Я легенька, наче мрія, / Вся в уяві потонула, / Я снохода, я сновія – / Все я знаю... Все забула*» [5, с. 109]. «Не дивлячись на те, що у фольклорі існує прямий зв'язок між місяцем та психічними розлада-

ми, немає жодних наукових даних, що підтверджували б цей факт» [3, с. 120], проте таке уявлення побутує й досі серед українського народу.

Відповідно до світоглядних генемів слов'ян описується міфологема місяця і в поезії Грицька Чупринки «Без сну» зі збірки «Метеор» (1910), де означено впорядковану світову ієрархію: «*Десь лунає спів витворний. / Плюскіт річки. Шеніт верб. / Морок сонний, морок чорний / Ріже саявом місяць-серп. // На просторі крапки-зорі, / Наче іскри, миготять; / Темну далеч метеори, / Мов ракети, золотять*» [5, с. 211]. Картина космічного життя зображується динамічно, а поєднання зорових і слухових образів створюють ефект присутності в описаному місці, тому всі події сприймаються реципієнтом як такі, що відбуваються саме з ним. Контраст «морок – саяво» підкреслює важливість нічного світила в нічному небі.

Синестезія як поєднання різних чуттєвих сфер яскраво характеризує поезію українських символістів. Це явище ми спостерігаємо і в творчості Христі Алчевської, що засвідчує вірш «Ніч в Партеніті» зі збірки «Пісня серця і просторів» (1914): «*Трипоче тихий лавр і ніжная мімоза... / Струнка тінь біліє межі скель: / До моря йде се тихою ходою / Тінь Іфігенії, поважна і смутна. / При світлі місяця спадає біла тога / З її рамен, чудових і струнких...*» [1, с. 58]. Нічна прогулянка доньки Клітемнестри й Агамемнона узбережжям моря окреслена грою світла і тіней, реалізуючи перцептивний простір авторської картини світу, що має вираження також і через звукові образи: «*Вона ж йде сама, і шеніт пролітає / По листю мірт, магнолій і троянд, / І диха ніч, і срібло місяць стеле, / І, весь замислений, мандрівницю чека...*» [1, с. 59]. Освітлюючи землю вночі, лунарний образ також виконує роль товариша міфічної красуні, набуваючи людських властивостей. Така персоніфікація гармонійно вплітається в метафоричний опис південної природи. Ототожнення Іфігенії з місячною богинею Гекатою у міфологічних канонах [2, с. 261] підкреслює важливість архетипного образу місяця у відображенні античного міфу та інтертекстуального прочитання твору. Поетична інтерпретація сюжетів давньогрецької міфології також була притаманна художній манері українських символістів.

Важливою ланкою художніх творів досліджуваних поетів була реакція на важке життя селян-кріпаків, на події Першої світової війни та жовтневої революції 1917 року, що також відбилося на інтерпретації міфологеми місяця. Відтак, народницькі мотиви притаманні й ліриці Христі Алчевської. Наприклад, поезія «Колись давно-давно північною добою...» зі збірки «Туга за сонцем» (1907) є відгуком на страждання поневолених селян за часів кріпацтва, де ноти суму переростають у гнівне звучання: «*А в селах зраджених пригноблені люде / І край південний той, що сонце не вбачав, / Де зла рука панів мій рідний люд не збуде, / Щоб вічно він мовчав. // І в світлі місяця весняною добою / Душею вільною я лину до степів / І чую, мов у сні, постійно над собою / Той рабський, тихий спів...*» [1, с. 21]. Нічне світило тут виступає символом свободи, що реалізується через дві смислові лінії: як звільнення від панського ярма та як свобода духу.

Весняне відновлення природи символізує відродження національної свідомості та віри в світле майбутнє, що підтверджується такою художньою деталлю, як світло місяця, антитезою до якого є рабський, тихий спів, на який приречений звичайний селянин. А відтак, зоровому образу протиставляється слуховий.

У Грицька Чупринки місяць також бере участь у народній боротьбі. У вірші «Без злості» зображується реакція небесного світила на те, що відбувається на землі, та його опосередкована участь у революційних подіях: «Нема відгомону. / Нема відгомону стихійності бід / Бушуючих, злісних, кривавих; / Я тільки, мов місяць на небі, поблід / У хмарках ласкавих. / Я бачу, я знаю – в борні гуртовій / Єсть також нездобні й самотні, / І місяць поблідлий – то їх вартовий / В небесній безодні» [5, с. 382]. Лунарний образ тут постає символом самотності, що супроводжує одиноких поборників за правду, а земний простір для них є таким же безмежним, як небесна безодня для нічного світила. Ліричний герой співвідносить себе з такими ж самотниками-борцями, про яких розповідає. Це реалізу-

ється через порівняння його самого з поблідлим місяцем. Контрастні описи кривавих бід та ласкавих хмарок виражають чистоту помислів ліричного суб'єкта та його бурхливе бажання перемогти в «борні гуртовій».

Отже, міфологема місяця в поетичній творчості Христі Алчевської та Грицька Чупринки характеризується відображенням праслов'янських уявлень та вірувань, давньогрецьких мотивів та образів. Ліризм творів обох поетів досягається завдяки використанню засобів народнопісенної творчості, які без сумніву впливають на міфологічну основу тексту. Через архетипний образ місяця відбувається також вираження особистих почуттів та вболівання за долю рідного народу, передається реакція на тогочасну дійсність.

Подальше дослідження проблеми міфологічної символіки окремих образів у поетичних текстах Христі Алчевської та Грицька Чупринки вважаємо перспективним, адже це сприятиме глибокому осмисленню їх творчого потенціалу, розкриттю авторської картини світу та особливостей художнього міфомислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алчевська Х. Твори [Текст] / Х. О. Алчевська ; Упоряд., передм. та примітки Л. М. Грузинської. – К. : Дніпро, 1990. – 558 с.
2. Мифология. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. Е. М. Мелетинский. – 4-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
3. О'Коннелл М., Эйри Р. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия / Марк О'Коннелл, Раджи Эйри : [пер. И. Крупичевой]. – М. : Эксмо, 2009. – 256 с.
4. Турган О. Українська література к. XIX – поч. XX ст. і античність / О. Турган. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1995. – 173 с.
5. Чупринка Г. Поезії [Текст] / Г. О. Чупринка; Редкол. : В. В. Біленко та ін. : Вступ. ст. М. Г. Жулинського. Упоряд. і прим. В. В. Яременка. – К. : Радянський письменник, 1991. – 495 с.

Т. О. Цепкало,

Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

МИФОЛОГИЧЕСКАЯ СИМВОЛИКА ОБРАЗА ЛУНЫ В ПОЭЗИИ ХРИСТИНЫ АЛЧЕВСКОЙ И ГРИГОРИЯ ЧУПРИНКИ

В статье рассматривается трактовка символа луны в лирике украинских поэтов-символистов Христины Алчевской и Григория Чупринки, исследуется индивидуально-авторская интерпретация ночного светила, анализируется и сравнивается мифомышление и художественная картина мира обоих писателей. Устанавливается связь между особенностями трактовки лунарного образа и мировоззренческими позициями древних славян, влияние мировой мифологии на творчество известных украинских поэтов.

Мифологема месяца в исследуемых стихах выступает частью микро- и макромира, реализует экзистенциальное мироощущение лирических героев. Символические значения лунарного образа представляют семантику покровительства влюбленным, одиночества, охраны сна и судьбы. Важным в отображении астрального символа в лирике Христины Алчевской и Григория Чупринки является использование народных элементов и стилизация поэтических произведений под фольклор, влияет на характер восприятия авторской индивидуальности. Мистические явления и существа, связанные с образом луна, представляют архаические мировоззренческие позиции нашего народа.

Ключевые слова: мифологема; образ луны; мировоззрение; мифопоэтика; мифотворчество; мифомышление.

T. Tsepkało,

Kherson State University, Kherson, Ukraine

MYTHOLOGICAL SYMBOLS OF IMAGE OF THE MOON IN THE POETRY BY CHRYSIA ALCHEVSKA AND HRYTSKO CHUPRYNKA

Mythological thinking as the basis of literary works of any artist synthesizes an ancient pagan worldview constants, plots, motifs and images of world mythology, folk-song elements and the actual author's creation of myth. Myth poetic analysis of literary text makes it possible to better understand and interpret the author's world view, plunge into the dimension of poetic allusions, decode implicit code of poet's derivational actions. Accentuation on the mythological aspects of the poetry of studied authors and compara-

tive analysis of the art world of their myth poetics is absent in the contemporary literary criticism, and therefore requires detailed study and it's a topicality of our article. The aim of our study is to explore the special features of interpretation of the symbol of the moon in the lyrics by famous Ukrainian poets Chrystia Alchevska and Hrytsko Chuprynka and to draw a parallel between their worldview concepts. The article deals with the interpretation of the symbol of the moon in the lyrics by Ukrainian symbolist poets Chrystia Alchevska and Hrytsko Chuprynka, explores individual author's interpretation of night luminary, analyzes and compares myth thinking and artistic worldview of both writers. The connection between the special features of interpretation of lunar image and worldview positions of ancient Slavs, the impact of world mythology on the works of famous Ukrainian poets is established. The mythologeme of the moon in the studied poetry appears as a part of micro and macro world, showing existential sensation of the world of lyrical characters. Symbolic meanings of the lunar image show the semantics of patronage for people in love, loneliness, protection of sleep and destiny. The use of folk-song elements and pastiche of poetry in folklore, which affects the nature of perception of the author's identity, is important in reflection of the astral symbol in the lyrics by Chrystia Alchevska and Hrytsko Chuprynka. Mystical phenomena and creatures associated with the image of the moon represent archaic worldview positions of our people.

Key words: *mythologema; the image of moon; worldview; myth poetics ; myth creation ; mythic mentality.*